

דרכי הוראה

עברית בחיוך: השימוש בבדיחות ובקטעי הומור בהוראת שפה

ציפי מזר

ההומור יפה ללימוד שפה. בדיחה טובה מרתקת את קהל הלומדים, בדיחות בדרך כלל אינן ארוכות מדי, קל יותר לזכור בדיחות, המבנה הידוע מראש מקל על המאזין להבין את הטקסט, ומבחן ההבנה נערך בזמן אמת.

הקדמה: הצחוק יפה ללימוד שפה

'הצחוק יפה לבריאות', כך אומרים בשמו של ההומוריסטן הגדול שלום עליכם. לא לחינם נשים רבות מחפשות במדורי השידוכים 'בחור ספונטאני עם חוש הומור'. במאמרנו זה אנחנו מבקשים לומר כי הצחוק יפה גם ללימוד שפה. אין בכוונתנו לדון כאן בהומור ובהיבטים הפסיכולוגיים והחברתיים שלו, אלא לכתוב דברים אחדים על השימוש בבדיחות ובקטעי הומור בהוראת שפה בכלל ובכיתות אולפן בפרט. גם בשאלות מהו הומור יהודי ומהו הומור ישראלי לא נדון כאן. נאמר רק כי כשם שאי אפשר להיות יהודי ולא להכיר את הרשלה, כן אי אפשר להיות ישראלי ולא להכיר את להקת 'הגשש החיוור'. לכן, אחד השערים שבהם טוב אם ייכנס העולה לחברה הישראלית ולתרבותה הוא ההומור שלה. דברינו כאן הם בגדר ניסיון להעלות על הכתב את הדברים שרוב המורים מן הסתם יודעים וגם עושים. מטרתנו היא להאיר את הנושא ולהדגיש את צפונותיו ותרומתו ללומד ולמורה. ותסלחו לנו אם נהיה רציניים הפעם...

בדיחות וקטעי הומור בכיתה - לשם מה?

מטרות לשוניות:

- תרגול הבנת הנשמע
- תרגול הקריאה והבנת הנקרא
- תרגול ההבעה בעל פה
- הקניית אוצר מילים ותבניות

העשרה:

הכרת התרבות הישראלית

מטרות פסיכולוגיות חברתיות:

הנאה והרפיה

* ציפי מזר היא עורכת העיתון *שער למתחיל*.

הסרת מחיצות בין הלומדים לבין עצמם
הסרת מחיצות בין העולים לבין הישראלים

מותר הבדיחה בהשוואה לטקסטים בסוגות אחרות

- **האורך:** בדיחות בדרך כלל אינן ארוכות מדי.
- **העניין:** בדיחה טובה מרתקת ומושכת את קהל הלומדים. היא גם מגוונת את השיעור (ואת החיים...).
- **הזיכרון:** קל יותר לזכור בדיחות (תלוי למי...).
- **המבנה:** המבנה הברור והידוע מראש מקל על המאזין/הלומד להבין את הטקסט. המאזין לבדיחה מחכה ל'עוקץ' שלה ומנסה לזהות אותו ולהבין אותו. מספר הבדיחה יודע שעליו לבנות את ה'עוקץ' (מה שקרוי 'פאנץ' - ראו להלן).
- **מבחן ההבנה:** מבחן ההבנה של הבדיחה נערך ביזמן אמת, ב'גוף הסרט' (ראו להלן).

מאפייני הסוגה

- **המבנה**
 1. התצוגה או הפתיח (פעם אחת... שתי בלונדיניות... ישראלי, רוסי ואמריקאי...).
 2. הסיפור.
 3. העוקץ של הבדיחה, מילת המחץ או שורת המחץ (ה'פאנץ').

- **הסדר, הדיוק, הדקויות**

שלושת המאפיינים העיקריים והייחודיים בבדיחה הם: הסדר, הדיוק, הדקויות. הבחירה המדויקת של המילים, האבחנות הדקות (המילוניות והתחביריות) בינהן, סדר השתלשלות העניינים (ה'סיפור'), סדר המילים והמשפטים - כל אלה הם הבונים את העוקץ. חריגה קטנה מהם 'הורסת' הכול ('הרסת את כל הבדיחה!').

- **הלשון**

הלשון מאופיינת בערבוב של סגנונות ומשלבים:
לפעמים משתמשים בלשון מליצית (עוד הוא עומד ומדבר והנה רואת עיניו עלמת חן...)
ולפעמים לשון הבדיחה עשירה דווקא במילות סלנג;
לפעמים משתמשים בגוף ראשון, לפעמים בגוף שלישי;
לפעמים הבדיחה מסופרת כדיאלוג, לפעמים נמסרת בדיבור ישיר, לפעמים בדיבור עקיף;
לפעמים סיפור הבדיחה הוא בלשון עבר, לפעמים בהווה;
נעשה שימוש רב במשחקי מילים, בדו-משמעות, בקונוטציות תרבותיות.

- **האורך:**

בדרך כלל הבדיחות אינן ארוכות מדי.

מבחן הצחוק כמבחן הבנה והבעה

כאשר מורה מלמד טקסט, הוא מבקש לדעת אם הלומדים הבינו את הנקרא, את הנשמע, את הנצפה. יש לו דרכים אחדות לבחון את ההבנה: שאלות פתוחות וסגורות ומטלות שהוא מטיל על הלומד כדי לוודא ולבדוק הבנה.

כאשר הטקסט הוא בדיחה, ה'מבחן' מתרחש באופן טבעי, לא יזום, ב'זמן אמת': צחק התלמיד במקום הנכון - יודע המורה, יודע התלמיד ויודעים כל הנוכחים כי הטקסט הובן; הלומד עבר את המבחן בהצלחה.

לא צחק התלמיד במקום הנכון - יודע הוא, יודע המורה ויודעים הסובבים, כי הלומד נכשל בהבנת הנקרא או הנשמע או הנצפה.

לא צחקו המאזינים - יודע המספר כי טעה בסיפור הבדיחה, כי לא בנה אותה נכון, כי לא דייק.

אם צריך להסביר את הבדיחה, סימן שיש בעיה בתקשורת. לא תמיד ברור מי 'אשם' בקצר בתקשורת: האם הגורם לקצר הוא המספר/הכותב? אולי הגורם הוא המאזין/הקורא? אולי הבדיחה אינה כתובה או אינה מסופרת כהלכה? ואולי היא אינה מתאימה ליכולותיו של המאזין (יכולות ההבנה והריכוז שלו, ידע העולם שלו, רמת הלשון שלו). תמיד קיימת גם האפשרות ש'אותי זה מצחיק ואותך - כנראה לא'.

כאשר מדובר בטקסט 'רציני' - לעתים אתה לא מבין, אך אינך יודע שלא הבנת. יתרה מזו: לפעמים אתה בטוח שהבנת ואינך יודע שאתה טועה. לעומת זאת, כאשר הטקסט הוא בדיחה - ה'פספוס' ברור. אין צורך להמתין לכך שהמורה יחזיר את תוצאות המבחן או התרגיל כדי לגלות את הטעויות.

נכון, יש גם 'זיפני צחוק'. יודע כל בר-בר-רש שכאשר הכול מסביבו צוחקים, גם הוא כופה על עצמו לצחוק בקול רם, כדי להיות אחד מן החברה. בדיוק כשם שכל לומד שפה או כל טירון 'עושה את עצמו' לפעמים מבין, גם כשאנינו מבין, כי אינו רוצה להסגיר את חולשתו או את כישלונו. אולם גם אם הלומד צחק יחד עם חבריו לכיתה או לשיחה לשמע בדיחה ולא הבין מדוע הם צוחקים - הוא יודע היטב כי נכשל בהבנה. הוא יודע שפספס משהו.

'מבחן הצחוק' הזה הוא אחת הסיבות החשובות לכך שאנחנו ממליצים לספר ולקרוא בדיחות רבות באולפן - בנוסף לכל הסיבות החשובות האחרות שמנינו. הוא המייחד את הסוגה הזאת מטקסטים אחרים, והוא ההופך אותה לכלי נפלא בידי המורה והלומד.

בדיחות 'לשוניות'

בבדיחות רבות העוקץ טמון בלשון. בדיחות כאלה הן מתנה ממש לכל מורה ולכל לומד. הנה כמה דוגמאות מתוך **שער למתחיל**:

האישה והשפה

כך אמר עולה חדש:

הקשר שלי עם השפה העברית הוא כמו הקשר שלי לאשתי.

אני אוהב אותה מאוד, אבל אני לא שולט בה.

למי הוא מצפה?

איש שמן עומד ליד גן ילדים. יוצאת הגננת ושואלת אותו:
'סליחה, אתה מצפה לילד?'
'לא!', עונה האיש, 'אני סתם שמן'...

שגיאות של לומדי שפה

הומור טוב הוא הומור שבו אנחנו צוחקים על עצמנו.
כל לומד שפה ישמח לנדב דוגמאות שבהן שגה בשפה וכתוצאה מכך נוצרה סיטואציה משעשעת. גם לכל מורה אוצר כזה של דוגמאות. התלמידים שלי, למשל, התגלגלו מצחוק שעה ארוכה בכל פעם שאחד מהם חזר על הסיפור הבא (או סיפור אחר על שגיאות של לומדי שפה). והנה הסיפור:

יום אחד הלכתי ברחוב. ניגשה אליי בחורה בלונדינית במשקפי שמש.
'אתה לא זוכר אותי?' שאלה. 'למדנו יחד באולפן' הוסיפה.
ואני עניתי: 'אם תוריד את המכנסיים, אולי אני אכיר אותך'.
(הוא התכוון כמובן לומר 'אם תוריד את המשקפים').
כמה נעים לעולה לדעת שהוא לא לבד במאבק ללימוד השפה...

פעילויות בכיתה בעזרת בדיחות

נציע כאן כמה אפשרויות לשימוש בבדיחות באולפן (בלא להיכנס בעובייה של מערכי שיעור ממש).

נקדים ונאמר כי כדי לא 'להרוג' את הבדיחה עוד בטרם נולדה, וכדי לא להרוג את המערכון הטוב ביותר, חשוב להביא אותם בצורה אותנטית. כלומר: לשמוע את ה'גששים' בקלטת שמע, לראות אותם בקלטת וידאו, ובשום אופן לא ללמוד אותם מקריאת סטנוגרמה של המערכון ולא להיחשף להם על ידי פארפראזה של המורה על המערכון.
גם הפעילויות שניזום סביב הבדיחות וקטעי ההומור מן הראוי שיתאימו לרוח הקלה ולא 'הרגו' את ההומור ואת הלומדים.

בבואנו לעסוק בבדיחות באולפן חשוב לזכור: יש אנשים שלא יודעים לספר בדיחות; יש אנשים שלא זוכרים בדיחות; יש אנשים שאין להם חוש הומור; יש כאלה שמספרים את אותה הבדיחה יותר מדי פעמים. כל התכונות והנטיות האלה אינן נעלמות כאשר לומדים שפה חדשה. בשפה החדשה הן אולי אפילו בולטות ומפריעות יותר.

1. שימוש בבדיחות להקניית מילים ותבניות

בעבודתי באולפן נהגתי להצמיד בדיחות למילים ולתבניות ולהסתייע בהן בעת ההקניה או התרגול. החיבור בין המילה או התבנית הנלמדת לבדיחה עזר ללומדים להבין את החומר ולזכור אותו טוב יותר.
אביא כמה דוגמאות:

בדיחה המסייעת בהקניית צמד הפעלים 'לזכור' ו'לשכוח':
שני זקנים יושבים בבית קפה בתל אביב. הם שותים קפה ומסתכלים על הבחורות הצעירות שהולכות ברחוב. אומר זקן אחד לשני:
'יענקל, יענקל, אתה זוכר שגם אנחנו רצנו אחרי בחורות לפני שישים שנה?'
עונה יענקל: 'אני זוכר, אני זוכר. איך אפשר לשכוח... אבל שכחתי למה...'

בדיחה להקניית המושג 'מעונן חלקית':
איש אחד (סקוטי? פרסי?) הלך ברחוב עם חצי מטרייה.
פגש אותו חבר ושאל: "למה אתה הולך עם חצי מטרייה?"
ענה האיש: 'בתחזית מזג האוויר ברדיו אמרו שהיום יהיה מעונן חלקית.'

בדיחה להקניית התבנית משפטי תנאי בטל
שני חברים נפגשו אחרי חמישים שנה. אומר האחד לשני:
'אתה רואה את הבית הגדול הזה? זה הבית שלי. אני בניתי אותו.
אל תשאל כמה בעיות היו לי!!! אילו ידעתי כמה בעיות יהיו לי בבנייה,
לא הייתי מתחיל לבנות את הבית. אבל... טוב שלא ידעתי...'

2. ניתוח הבדיחות

הלומדים ינתחו את הבדיחה מבחינת המבנה והלשון. שאֵלת השאלות: איפה ה'עוקץ'? במה הוא מצחיק? איך נבנה המתח לקראתו? שאלות אלה הן שיעור מצוין בהבנה ובהבעה.

3. שינויים

שנו את הדמויות, את המקום, את הפאנץ', את ההתחלה, את הסיום, את הסגנון וכו'. שינויים אלו עשויים לכלול גם את זמני הפועל: הפכו את הבדיחה מעבר להווה. ומהווה לעבר (אם אפשר...), שינוי המין: הפכו את הדמויות מזכר לנקבה (אם אפשר...), שינוי הסגנון הלשוני: הפכו מדיבור ישיר לעקיף ולהיפך.
אפשר לתת כותרת: תנו כותרת לבדיחה, ואם יש לבדיחה כותרת: האם היא מתאימה? על מה היא מרמזת? מה היא לא מגלה? תנו כותרת אחרת.
אפשר לשנות את הסדר: האם אפשר לשנות את סדר המשפטים או את סדר המילים במשפטים ועדיין לשמור על העוקץ? לתת סיום: סיימו בדיחה שאין לה סוף (ואחר כך השוו עם הסיום המקורי).

4. השלמות

תרגול בצורת קלז:

השלימו מילה או מילים החסרות בבדיחה הכתובה.

5. סיפור בדיחות

ספרו בדיחות שונות בנושא נתון. ספרו בדיחות שיש להן פתיח נכון. נסו לתרגם לעברית בדיחות משפת האם שלכם.

הצעות נוספות:

משחק 'טלפון שבור'

משחק זה אהוב ומצחיק מאוד. הוא מתרגל את הבנת הנשמע וההבעה. הנה תיאורו:
שלב ראשון: שני לומדים מתנדבים (נקרא להם דני ואורי) יוצאים מהכיתה.
שלב שני: כשהם בחוץ, תלמיד אחד (נקרא לו רוני) מספר בדיחה למליאת הכיתה.
שלב שלישי: מכניסים את דני לכיתה. אחד הלומדים (רוני או לומד אחר) מספר לו את הבדיחה (כל הכיתה מאזינה).
שלב רביעי: מכניסים לכיתה את אורי. עכשיו מספר דני לאורי את הבדיחה (כל הכיתה מאזינה).
שלב חמישי: אורי מספר לכיתה את הבדיחה ששמע. לפעמים אין קשר בין הבדיחה המקורית לבדיחה שהוא מספר... כל התלמידים, ששומעים את הבדיחה כבר בפעם הרביעית, מתגלגלים מצחוק.
לסיום מספר רוני את הבדיחה שוב. דני ואורי שומעים אותה מהמקור.

סיפור בדיחה ביחד

ספרו בדיחה ביחד. אחד הלומדים אומר את המשפט הראשון של בדיחה שכולם מכירים (למדו אותה בכיתה קודם לכן). כל לומד בתורו, על פי סדר הישיבה, ממשיך את הבדיחה, מוסיף משפט או מילה. מטלה כזאת מאלצת את הלומדים להקשיב קשב רב לחבריהם וכן לדייק בניסוח.

בדיחת היום, בדיחת השבוע

בסוף כל יום, או פעם בשבוע, יספר אחד הלומדים בדיחה. וכך כל לומד 'ילך' הביתה עם בדיחה אחת בעברית. שיעורי הבית שלו: לספר אותה למישהו.

6. פעילויות נוספות בכיתה

א. איסוף בדיחות - לתלות בדיחות על קירות הכיתה והאולפן; לאסוף בדיחות ולהדפיס חוברת עם הבדיחות שהלומדים אספו. אפשר לאסוף את הבדיחות לפי נושאים (חלק מהנושאים יהיו לשוניים).
ב. ערב הומור - מפגש חברים אחרי שעות הלימודים. כל לומד מכין בדיחה ומספר אותה. אפשר שכל לומד יספר בדיחה אופיינית לארץ המוצא שלו, למקצוע שלו וכו'. אפשר לקשור את הפעילויות הללו לפורים או למסיבת סיום האולפן.

בדיחות ב'שער למתחיל'

בעיתון **שער למתחיל** יש מדור קבוע, 'בחיוך', ובו מתפרסמות מדי שבוע בדיחה אחת או שתיים קצרות.

בסירוי במוסדות חינוך ברחבי הארץ ראיתי את הבדיחות תלויות על קירות כיתות ומסדרונות רבים. הפתיעו אותי במיוחד הבדיחות התלויות על קירות כיתות לימוד של אסירים באחד מבתי הכלא.

כמה מאפיינים לבדיחות בשער למתחיל:

· הבדיחות קצרות מאוד.

- הבדיחות מנוסחות בעברית קלה.
- רבות מהבדיחות הן 'לשוניות' (ראו סעיף לעיל).
- הבדיחות מאופקות ו'נקיות' מאוד (בלי מילים גסות או נושאים רגישים מכל בחינה שהיא).
- לכל בדיחה יש כותרת. מטרת הכותרת היא לגלות טפח ולכסות טפחיים. היא צריכה להיות חינונית ומרמזת, אך אסור לה 'לגנוב את ההצגה' מהעוקץ. הכותרת מזמינה את הקורא, הלומד והמורה לפתח ציפיות, לנחש מה יהיה בבדיחה, לנסות להתאים סיפור לכותרת. בדיעבד אפשר לנסות להתאים כותרת אחרת לבדיחה.

ונסיים בסיפור אמיתי, 'מהחיים':
לפני שנים אחדות קיבלנו במערכת שער למתחיל מכתב מקורא ותיק ומסור, יליד גרמניה (בשפת הבדיחות: יקה), שחי בבית אבות אי-שם בחיפה.
בצד המחמאות והתודות הוא התלונן כי הבדיחות בשער למתחיל לא ממש מצחיקות. בנדיבותו הרבה הוא שלח לנו אוסף של בדיחות ארוכות ועסיסיות.
נהנינו מהבדיחות ששלח וענינו לו במכתב כי אנחנו עיתון 'חינוכי' שגם ילדים קוראים בו, ולכן אנחנו מנועים מלכלול בעיתון בדיחות גסות ובדיחות בנושאים 'רגישים'. 'חוץ מזה', הוספנו, 'אצלנו האורך קובע...'.
בברכה חה חה